



NEFORMALIAUS VEIKIMO VEIKSNIŲ ĮTAKA URBANISTINEI RAIDAI

Jonas Jakaitis

*Urbanistikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lietuva. El. paštas: jonas.jakaitis@vilnius.lt*

Įteikta 2004-06-29

Santrauka. Remiantis demokratinės visuomenės vystymosi principais, nagrinėjama įvairių socialinių grupių įtaka teritorijų raidos procesams, jos istorinės ištakos, dalykiniai bei emociniai ryšiai su miesto estetinio vaizdo formavimu, urbanistinių procesų raida. Nagrinėjama neformalių veiksmų įtaka urbanistikai teisiniu, ekonominiu, socialiniu, politiniu aspektais ir kt. Atskleidžiami vidiniai urbanizuotų teritorijų socialiniai ryšiai, planavimo įtaka šių procesų raidai. Autorius rėmėsi paktine patirtimi, stebėjimais bei archyvinės medžiagos analize. Statistiniai duomenys ir interviu metodu gauti apklausos rezultatai leido suformuoti objektyvias išvadas apie nevyriausybinių organizacijų (NVO) įtaką urbanistiniams raidos procesams Lietuvoje.

Raktažodžiai: kraštovaizdis, bendruomenė, nevyriausybinių organizacijų (NVO), interesų grupės, įtakos grupės, neformalios visuomeninės organizacijos (NfVO), sodžius, gentinių sąjungų žemės, urbanizuotos teritorijos, teritorijų planavimas, neformalios regionų teritorijos (NfRT), neformalus veikimas (NfV), Bendrasis programavimo dokumentas (BPD).

1. Įvadas

Vienas iš svarbiausių atviros demokratinės visuomenės bruožų – pavienių asmenų, neasocijuotų neformalių visuomeninių organizacijų (NfVO) ar asocijuotų nevyriausybinių organizacijų (NVO) kūrimasis. Šios organizacijos, aktyviai skleisdamos savo idėjas, gindamos savo bendruomenių ar lobistinių grupių interesus, darydamos įtaką miestų, gyvenamųjų vietovių urbanistinės plėtros procesams, stengiasi gerinti vietos gyvenimo sąlygas ar padeda tiems žmonėms, kuriems pagalba labiausiai reikalinga. Neformaliomis, nevyriausybiniomis visuomeninėmis organizacijomis jos vadinamos pabrėžiant, kad jų kūrimasis yra ne valdžios iniciatyvos rezultatas (valdžia gali joms tik netrukdyti), o savanoriška veikla, kad jos įsteigtos laisva žmonių valia, kad žmonės į tokias organizacijas jungiasi vedami bendrų interesų, o jų veikla yra neformalaus pobūdžio. Apžvelgiama visuomeninių organizacijų įtakos urbanistinei raidai Lietuvoje patirtis, analizuojami poveikio mastai šiuolaikinių miestų vystymuisi, vertinant planavimo sistemų ypatumus. Iliustruojama istorinė neformalių veiksmų prigimtis, veikimo būdai bei pasireiškimo formos, ieškoma priemonių ir dėsningumų šiam reiškiniui pagrįsti.

Per pastaruosius keturiolika metų Lietuvoje pasikeitė ne tik teritorijų planavimo turinio, bet ir šio proceso bei procedūrų teisinio reguliavimo samprata, taip pat ir suvo-

kimas apie vis ryškiau, įvairiomis formomis pasireiškiančią **neformalų planavimą**, jo išdavą – neformalias regionų teritorijas (NfRT) bei veiksmus šiam objektui apibrėžti. Tyrinėjimo metodai tapo įvairesni, pasikeitė jų struktūra ir apimtys, aplinka vertinant globalizacijos procesus. Tą liudija mokslininkų bei specialistų šia tema paskelbti straipsniai ir monografijos, parengti planavimo dokumentai, iš kurių išvardysiu tik keletą: Anderson B. *Įsivaizduojamos bendruomenės (Imagined Communities Reflection on the Origin and Spread of Nationalis, 1991)*; Miškinis A. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis, 1991*; Benevolo L. *Europos miesto istorija (The European City, 1993)*; Šešelgis K. *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai: nuo seniausių laikų iki 1918 m., 1996*; Daunora Z. J. *Gyvenimas be strategijos, 1996*; *Vilniaus miesto bendrasis planas, 1998*; Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra (Global transformation: Politics, Economics and Culture, 1999)*; Bauman Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui (Globalization: The Human Consequences, 2000)*; *Compendium of spatial planning system in the Baltic Sea Region countries. 2000 by the VASAB 2010 Secretariat*; Čiegis R. *Tolydi plėtra ir aplinka: ekonominis požiūris, 2002*; Vanagas J. *Miesto teorija, 2003*; Bell Daniel. *Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai, 2003*;

CIAM (Congress International Architecture Moderne) kongresuose parengtos „Atėnų chartijos“ (1943 m. paskelbtos paties Le Corbusier, kuri vėliau tapo pasaulio urbanistikos kodeksu) ilgus dešimtmečius darė neformalų poveikį pasaulio urbanistinės raidos sampratai. Formuojant miestų estetiką ji padėjo suprasti **meno sociologijos**, t. y. (mokslo srities apie estetinį auklėjimo poveikį žmogui) temos išskirtinumą bei jos formavimosi dėsninumus, pažvelgti į naujai atsiradusias regionų plėtros problemas demokratizavimosi procesų fone.

Vertinant žymių pasaulio urbanistų veiklą NfV kontekste minėtini šie mokslininkai ir jų veikla [1]:

- vokiečių urbanisto V. Christalerio, veikusio XX a. pirmojoje pusėje, iškelta „centrinių vietų“ teorija; jo darbuose deklaruojama urbanistinių centrų neformalaus veikimo vienas kito atžvilgiu reguliavimo būtinybė;
- anglų mąstytojo E. Hovardo miesto-sodo (*garden city*) idėjos; jis išnagrinėjo miestų ir priemiesčių tarpusavio NfV ir įtakos miestų ir priemiesčių sąveikai derinant socialines darbo ir poilsio problemas, kaimo ir miesto privalumus. 1913 m. įkurta Tarptautinė miestų-sodų ir miestų planavimo federacija (*Garden Cities and Town Planning Federation*, NVO) veikia ir šiandien;
- urbanisto Mumfordo L. veikla steigiant Anglijoje Miestų ir kaimų planavimo asociaciją – NVO (*“Town and Country Planning Association”*), kurios veiklą vainikavo Naujų miestų statybos įstatymo (*“New Towns Act”*) priėmimas;
- JAV mokslininko K. Lynch (1918–1989), kurio teiginiuose išryškintas sociologinis neformalaus veikimo veiksnio – kolektyvinės gyventojų nuomonės apie savo miestą – įtakos aspektas, leidžiantis rasti neformaliai planavimui, išsiaiškinti miesto formos vizualiąją ir emocinę reikšmes, miestiečiams suvokti dalyvavimo planavimo procesuose svarbą. Taigi iš individualių daugelio individų nuomonių gali susikurti ir kolektyviniai saviti miestų įvaizdžio variantai;
- K. Šešelgis – tolygaus apgyvendinimo sistemos kūrėjas Lietuvoje, kuris suprato to meto tolygaus krašto urbanizavimo privalumus, leidžiančius sumažinti NfV veiksmų įtakos nekoordinuotai urbanizacijai mastą;
- J. Vanagas – Vilniaus ir Kauno dvimiesčio idėjos puoselėtojas, NVO draugijos „Dvimiestis“ steigėjas. Draugijos tikslas – Lietuvos tarptautinio konkurencingumo Baltijos jūros regione, ES šalyse ir NfV įtakos didinimas [2].

2. Apie sąvokų turinį

Visuomenines organizacijas, remiantis preliminariais tyrimų rezultatais, kaip tinkamą atsvarą valdžios institu-

cijoms (straipsnyje akcentuotas miestų plėtros teritorinis aspektas), galima grupuoti taip:

Pagal teisinę padėtį:

Neformalios visuomeninės organizacijos (NfVO) – mažiausiai organizuotos, neturinčios ryškaus lyderio ar ilgalaikių tikslų. Tai organizacijos, kurių veikla dažnai nebūna ilgalaikė. Paprastai tai yra neasocijuotos visuomeninės organizacijos (teisiškai neapibrėžtos), taip pat pavienių asmenų grupės, kurių veiklai būdingas lokalių tikslų siekimas (tai ypač charakteringa teritorijų planavimo, nedidelių apimčių dokumentų rengimo procese, kai jų rengimo priežastys yra ypač pragmatiškos). Čia paprastai veikia interesų grupės, tiesiogiai veikiamos planavimo procesų, todėl labai suinteresuotos planavimo rezultatais (šios kategorijos NfVO gali norėti (bet jos ne visada gali) daryti įtaką planavimo procesui. Preliminarių tyrimų duomenimis, bendras NfVO, dalyvaujančių planavimo procese, skaičius sudaro apie 60–80 %). Tokių planavimo dokumentų rengimo tikslai – lokalūs, uždaviniai – tvarkomojo pobūdžio, o rengiant projektus nesiekama pritraukti investicijų. Pasiekus planavimo tikslus ir pasibaigus planavimo procesui, NfVO ar pavienių subjektų veikla susilpnėja ir dažnai nutrūksta. Šiuo atveju apie 90 % planavimo dokumentų rengimo procesai vyksta be didesnių nesutarimų. Remiantis įstatymų nuostatomis [3] parengiami nedidelių veiklos mastų teritorijų planavimo dokumentai. Jų rengimo darbe NfVO dalyvavimas yra minimalus, vieno ar kelių subjektų interesai realizuojant planus patenkinami, **todėl planuojamų veiklos programų teritorijoje realizavimas yra maksimalus – apie 95 %**. Čia nėra spėdžiami teritorijos urbanistinės-architektūrinės estetikos klausimai, neturima pretenzijų dėl platesnės strategijos formavimo. Tačiau neretai NfVO asocijuojasi (*pvz., aktyviausios Pilaitės, Grigiškių, Žvėryno, Senamiesčio, Balsių, Karoliniškių, Lazdynų bendruomenės Vilniuje, Kazokiškių bendruomenė Elektrėnų savivaldybėje, Lentvario miesto bendruomenė Trakų r. ir kt.*) ir, tęsdamos pradėtą veiklą, tampa NVO. Jos pereina į kokybiškai aukštesnę organizavimosi formą.

Nevyriausybinių visuomeninės organizacijos (NVO) – tai organizacijos, galinčios ne tik daryti įtaką – jos pajėgia savo tikslus ir įgyvendinti. Šių organizacijų (tai asociacijos, labdaros organizacijos, fondai, dauguma viešųjų įstaigų, ne pelno organizacijų ir kt.) pagal R. Šimašį [4] ekonominiu ir teisiniu požiūriu būdingi požymiai:

- juridinis asmuo;
- prigimtinė nepriklausomybė nuo valdžios ir valdymo institucijų;
- paskirstymo principas (gautas pelnas nėra paskirstomas tarp steigėjų, darbuotojų ar narių, o investuojamas į pagrindinę įstatuose numatytą veiklą);
- savivalda;
- savanoriškumas (laisvas narių įstojimas ir išstojimas);

- veikla visuomenės labui;

Lietuvos NVO veikla skirta visuomenės labui – pirmausia **teritorinės bendruomenės**, NfRT, šalies problemoms spręsti. Taigi NVO turėtų mažinti visuomenės susipriešinimą bei didinti socialinę integraciją. Nevyriausybinių organizacijų taip pat gali daug padaryti informuodamos visuomenę, formuodamos socialinių paslaugų tinklą, t. y. rūpintis valdžios veiksmų skaidrumu ir kelti visuomenės sąmoningumo lygį. Kartais lemiamos įtakos urbanistinei plėtrai NVO turi nustatant teritorijos tvarkymo, statybos reglamentus. Pasak A. Vyšniūno, „<...> didelį poveikį daro paini ir sudėtinga interesų struktūra“ [5 p. 137] arba, anot L. Mumford, „<...> miestas bendriausia prasme yra geografinis raizginys, ekonominė organizacija, institucinis procesas, **socialinio veikimo teatras ir kolektyvinės vienybės estetinis simbolis.**“ Taigi neformalaus veikimo veiksmų įtakos kraštovaizdžio [6], urbanizuotų struktūrų formavimui, socialinės infrastruktūros vystymui valdymas demokratinės plėtos sąlygomis yra ypač svarbus bendruomenės brandumo požymis.

Tačiau NVO, kitaip kartais vadinamas „trečiuoju sektoriumi“, Lietuvos miestuose ir ypač kaimo vietovėse iš dalies dėl ilgai trukusios sovietinės okupacijos dar neturi visų sąlygų anksčiau apibrėžtiems svarbiems vaidmenims atlikti, nepaisant to, kad „<...> Lietuvos kaimo bendruomenės pastaruoju metu suaktyvėjo, kurdamos vietines iniciatyvines grupes. Šiuo metu yra apie 300 kaimo bendruomenių, dar **veikia ir Lietuvos kaimo bendruomenių asociacija** [7]. Nors šis judėjimas tampa vis aktyvesnis, vis dėlto daugumai kaimo gyventojų stinga pasitikėjimo savimi, iniciatyvos, kuri neretai deleguojama savivaldybių valdininkams. Pastarieji dėl negebėjimo konstruktyviai dalyvauti ir atstovauti gyventojų interesams (dėl jų veiklos specifikos) priima sprendimus teritorijų planavimo bei plėtos klausimais akcentuodami politizuotus ar kitokius su gyvenimo kokybe nesusijusius dalykus (ši teiginį iliustruotų Vilniaus ir Trakų rajono savivaldybių nebendravimo pavyzdys su Vilniaus m. savivaldybe, jų kaimyne) [8].

Diskutuojama, ar dera nevyriausybiniomis organizacijomis vadinti kitas ne pelno organizacijas – profesines sąjungas, religines bendruomenes ir bendrijas, butų savininkų bendrijas ir panašiai. Manoma, kad politinės partijos ir organizacijos tikrai nėra laikytinos NVO [4], tačiau urbanistinės plėtos kontekste, manau, ir šios organizacijos priskirtinos NVO dėl didelės jų įtakos teritorijų urbanistinei raidai per savo atstovus valdžios institucijose. Pavyzdžiui, vyksta naujų bažnyčių statyba, senų rekonstrukcija ir randasi neformalios bendruomenės apie jas ir pagal bažnytinį suskirstymą (arkivyskupijas, vyskupijas, dekanatus, parapijas).

Palaiapsnis sovietinio vienvaldiškumo nykimas yra susijęs su įvairių interesų grupių, politinių jėgų stiprėjančia galia, jų turimais ištekliais (materialiniais, socialiniais, simboliniais), statuso visuomenėje (bendruomenių lygme-

niu) įtvirtinimu. Kuriasi įvairios partijos, kitos formalios ir neformalios grupės, siekiančios visuomeninės ir politinės valdžios.

Straipsnyje, įvertinant NVO įtaką urbanistikai, jos gali būti skirstomos taip:

Pagal įtakos bendruomenės labui mastą (naudą):

- *Viešosios naudos (angl. public benefit) atžvilgiu.* Organizacijos tikslai naudingi visai visuomenei, siekiama jų altruistiškai, be jokios naudos sau. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto savivaldybės taryba, vadovaudamasi šiuo principu, nusprendė (Vilniaus miesto tarybos 2004 m. sausio 14 d. sprendimas Nr. 1-208 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės visuomeninių komisijų sudėties ir jas kuruojančių komitetų sąrašo tvirtinimo“ ir Vilniaus miesto tarybos 2003 m. spalio 1 d. sprendimas Nr. 01A-41-94 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės visuomeninių komisijų sudarymo“) įteisinti visuomeninių organizacijų – komisijų prie politinių komitetų sistemą (1 pav.). Jų tikslas – prevencinis (tvirtinti teikiamų tarybai dokumentų aptarimas su visuomene ir pan.). Preliminarios analizės duomenimis, pastebimas visuomenės suaktyvėjimas, savo vaidmens supratimas tvarkant miestą. Idomu, kad paskelbus žiniasklaidoje apie galimybę dalyvauti komisijų darbe, būsimieji visuomeninių komisijų nariai rinkosi visuomeninės veiklos sritį. Apibendrinant tendencijas dėl neformalaus dalyvavimo valdant miestą ir vertinant analizės rezultatus galima teigti, kad:

Visuomeninių komisijų darbe pareiškė pageidavimą nuolat dirbti apie 754 Vilniaus bendruomenės narių, t. y. apie 0,11 % visų Vilniaus miesto gyventojų, kurie išreiškia ne tik savo asmeninę nuomonę, bet ir atstovauja kitoms NfVO, NVO (Lietuvos architektų, Restauratorių, Kraštovaizdžio architektų, Lietuvos inžinierių sąjungai, įvairioms draugijoms asociacijoms), kurių nariais daugelis iš jų jau yra (1 pav.). Taigi netiesiogiai visuomeninių komisijų neformalioje veikloje dalyvauja gerokai daugiau žmonių. Svarbu tai, kad visuomeninių komisijų nariai yra įvairių profesijų atstovai: mokslininkai, buvę valdininkai, specialistai, mokytojai, darbininkai, menininkai, t. y. žmonės, galintys kompetentingai atstovaujanti įvairioms miesto veiklos sritims. Taigi apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad supratimas apie planavimą, viešumo reikšmę teritorijų planavimo srityje svarbą pamažu tampa savaime suprantamu dalyku.

- *Grupinės naudos (angl. mutual benefit) atžvilgiu.* Organizacijos yra sukurtos tam, kad siektų patenkinti specifinius tam tikrų grupių poreikius (pavyzdžiui, rengiant Vilniaus miesto visuomeninio transporto plėtos (tramvajų eismo) specialųjį planą tokia NVO buvo LINAFA, kuri viešose diskusijose gynė asociacijos interesus dienraštyje „Verslo žinios“, svarstė specialiojo plano sprendinius), t. y. organizacijos veikė savo naudai, jos svarstant planavimo dokumentus turi **socialinių ekonominių partnerių statusą** [7, p.157].

Pagal ekonominę padėtį:

Gana neapibrėžta padėtį ekonominės veiklos atžvilgiu turi visuomeninės organizacijos, kurių veiklos sferų įstatymas nereglamentuoja, tačiau ir nepasako, kad visuomeninė organizacija turi teisę vykdyti vieną ar kitą veiklą, siekti ar nesiekti pelno ir pan. Taigi ekonominis NVO pagrindas taip pat moksliskai nagrinėtinas, tačiau šiame straipsnyje jis nėra tyrimo objektas.

Pagal suinteresuotumą teritorijų planavimo rezultatais:

Nors teritorijų planavimo įstatyme [3] visuomenės samprata yra aiškiai apibrėžta, tačiau kiekvienu planavimo atveju yra susiduriama su konkrečiais žmonėmis ar jų grupėmis, turinčiais skirtingų interesų. Tačiau *neformalios veiklos koordinavimo* ir *valdymo* sąvokų turiniui išaiškinti dėmesio skirta pernelyg mažai. Teritorijų planavimo įstatyme turi būti aiškiai nustatytas baigtinis sąrašas kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų paprasta nustatyti, kada visuomenės interesai ir teisės yra pažeisti, kada ne.

Paprastai planavimo procese dalyvauja tik tie fiziniai ir juridiniai asmenys, kuriuos tas procesas liečia tiesiogiai (jie gyvena, dirba ar valdo nekilnojamąjį turtą planuojamoje teritorijoje, jų praktiškai yra vyraujanti dauguma), ir tie, kurių interesus teritorijos planavimas liečia netiesiogiai. Atrodytų, kad santykinai didelė visuomenės dalis turėtų dalyvauti rengiant savivaldybės ar šalies bendrąjį planą. Tačiau taip neatsitinka, nes NVO išsiskaido į šias grupes:

- organizacijos, veikiančios partnerystės ar jungtinės veiklos principais, neformaliai veikiančios per planavimo procesus, kurių tikslas – investicinių procesų aktyvinimas ir kurių veikla viešosios institucijos (savivalda) labiausiai suinteresuotos.
- NfVO, kurios BP lygmenyje yra ganėtinai pasyvios, apie Bendrojo plano sprendinių pasekmes mažai tesupranta. Preliminarių tyrimų duomenimis, net ir detaliojo planavimo lygmenyje piliečiams yra svarbesni lokalūs, jų asmeninius interesus liečiantys dalykai. Pavyzdžiui, rengiant Se-

namiesčio detalųjį planą (1 lentelė) apie 60 % visuomenės pateiktų klausimų lietė smulkius, nieko bendra su esminiais Senamiesčio plėtros klausimais neturinčius dalykus. Ir tik apie 40 % paklausėjų domino transporto infrastruktūros plėtros, želdynų, automobilių stovėjimo Senamiestyje klausimai, jo autentiškumo išsaugojimo ir panašūs esminiai aspektai. Taigi atskiram individui, kurį labiau domina artima ateitis, tolima vizija sunkiai suprantama – ji suvokiama tik mažam specialistų ar investuotojų (angl. *stakeholders*), galinčių daryti įtaką ne tik planavimo procesui, bet ir projektų įgyvendinimui, skaičiui.

Rengiant 2002–2004 m. Lietuvos nacionalinį plėtros planą, **partnerystė buvo labiau suprantama kaip Lietuvos valstybinių institucijų ir Europos Komisijos bendradarbiavimas (regioninių ir socialinių-ekonominių partnerių informavimas buvo minimalus)**. BPD projekto rengimo metu konsultavimosi procesas buvo praplėstas [9]: į jį buvo įtrauktos ne tik ministerijos, bet ir savivaldybės bei socialiniai-ekonominiai partneriai – reprezentatyviausios asocijuotos organizacijos, tokios kaip Lietuvos savivaldybių asociacija, Lietuvos pramonininkų konfederacija, Lietuvos verslo darbdavių asociacija, Lietuvos profesinių sąjungų susivienijimas, Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų asociacija ir pan., kurios dalyvavo ne tik diskusijose, bet ir Vyriausybės sukurtose darbo grupėse.

Lietuvoje apskritai nėra gilių partnerystės tradicijų. Tokiais atvejais ilgalaikio, orientuoto į ateitį miestų planavimo sferos interesų atstovavimo nišas užpildo NVO – politinės organizacijos, partijos (ypač esančios savivaldybių tarybose), nes jų paskirtis yra rūpintis ir atstovauti tam tikroms visuomenės grupėms – savo rinkėjams.

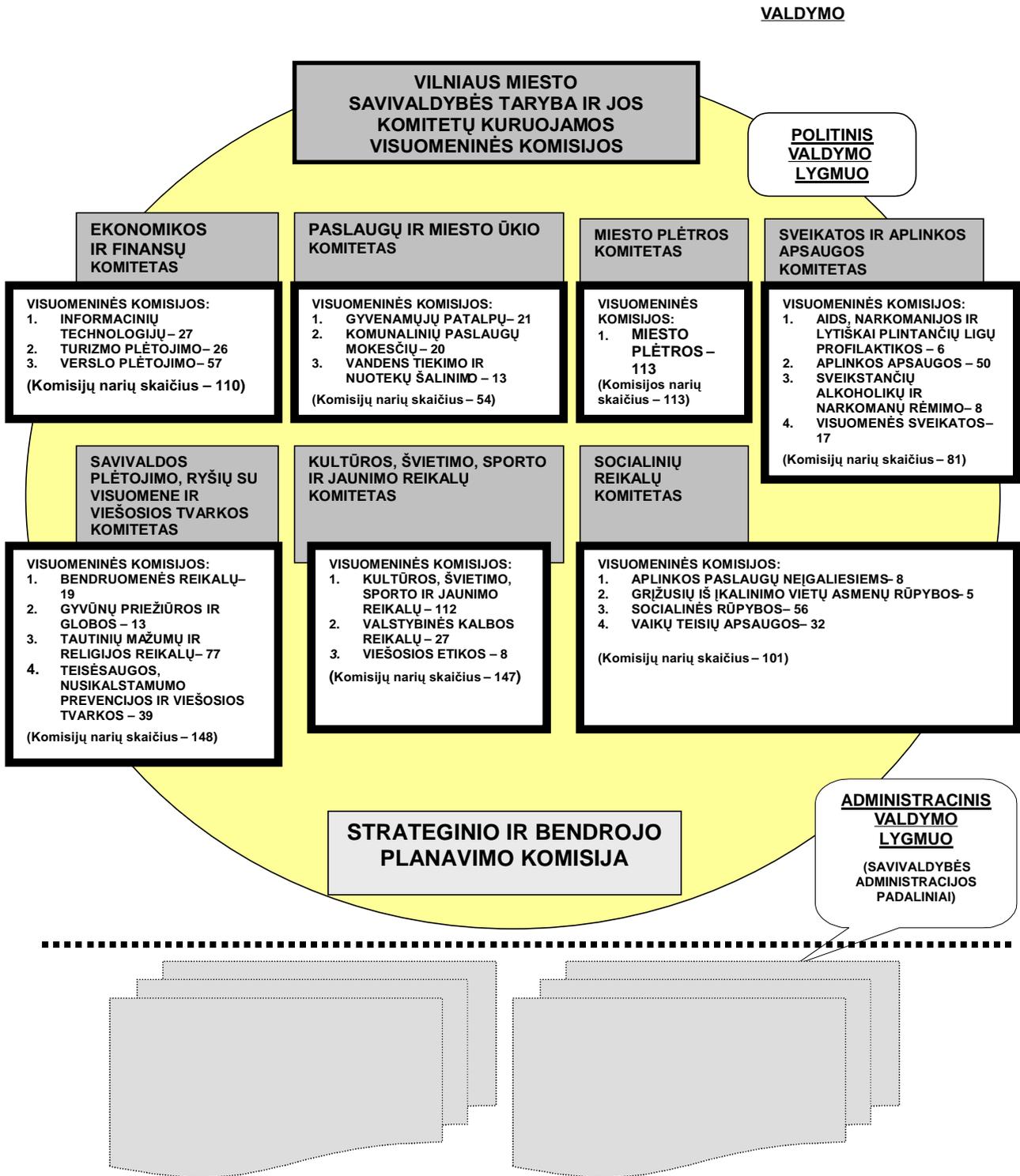
3. Dėl NfRT nustatymo metodikos

Vertinant NfV veiksnius galimi įvairūs rodikliai ar kriterijai [10], apibrėžiantys NfRT ar jos zonas. Šių veiks-

1 lentelė. Senamiesčio detaliojo plano svarstymo (vykusio 2004 m. iki rugsėjo mėnesio) su visuomene metu nagrinėtos temos (remiantis Miesto plėtros departamento Kultūros vertybių skyriaus duomenimis)

Table 1. Discussion topics when considering Detailed Plan of Old Town with the public (by data from Division of Cultural Values in Department of Urban Development)

Svarstymo data	Pateikti klausimai esminėmis senamiesčio plėtros temomis	Pateikti klausimai lokaliomis temomis	Viso
2004 iki rugsėjo mėn.	54	80	134
	40 %	60 %	100 %
	Klausimų temos: - Transporto infrastruktūros plėtra; - automobilių parkavimas; - subalansuota plėtra; - PPP; - želdynų sistemos formavimas; - teisiniai teritorijų planavimo proceso klausimai; - senamiesčio identiteto išsaugojimas, - ir pan.	Klausimų temos: - angų sienose kirtimas; - buitinis triukšmas, šiukšlės, - ir pan.	



1 pav. Visuomenės dalyvavimo Vilniaus miesto savivaldybės valdymo darbe organizavimo modelis

Fig 1. Organization model of public participation in management of Vilnius City Municipality

nių (moksliškai ištirtų) neformalus veikimas gali padėti identifikuoti NfRT ribas, padėti koordinuoti veiklą (valdyti, administruoti), vystyti šias teritorijas, atsižvelgiant į interesų ar įtakos grupių bei politikų teritorijos plėtros viziją. Taigi siauros, specializuotos srities specialusis planavimas – vienas iš būdų nustatyti teritorijose esančių NfV faktines ribas [11, 12]. O daugelio teritorijos funkcinių ir NfV sluoksnių suminė apibrėžtis ir būtų kompleksinė NfRT riba (šio metodo detalesnę analizę numatoma pateikti apibendrinus ir įvertinus straipsnio autoriaus atliktų mokslinių tyrimų rezultatus).

4. Teisės aktų, reglamentuojančių ir skatinančių NfVO, NVO veiklą, analizė

Šiuo metu egzistuojanti NVO teisinės bazės sistema pradėta kurti Visuomeninių organizacijų įstatymu, priim-

tu 1995 m. vasario 2 dieną, kuris apibrėžė perėjimą prie demokratinės visuomenės Lietuvoje vystymosi. Šis įstatymas demokratizavo visuomeninių organizacijų reglamentavimą. Tačiau pasaulyje egzistuoja visuotinai pripažintos nuostatos dėl visuomenės prieinamumo prie informacijos ir pan., apibrėžtos chartijomis, konvencijomis, deklaracijomis ir kitais dokumentais (2 lentelė). Dėl visuomeninių organizacijų reglamentavimo bendros pasaulinės praktikos nebuvimo bei jų įvairumo, dėl turinio, sąvokų ir panašių dalykų gausos, vieno bendro reglamentuojančio visuomeninių organizacijų gyvenimą įstatymo aptikti nepavyko.

5. Politinių-teisinių veiksnių (reformuojant žemės ūkį) neformalaus veikimo įtaka Lietuvos urbanistinei raidai

Teritorinė žemės valdymo struktūra iki XIII a.

Kaimo bendruomenės Lietuvoje vystėsi natūraliai, kolektyvinėje sąmonėje koncentruodamos šimtmečiais

2 lentelė. Teisės aktų, skatinančių ir reglamentuojančių NfVO, NVO veiklą, trumpa analizė

Table 2. Summarized analysis of legal acts promoting and regulating non-formal activity

Juridinio dokumento pavadinimas	Tezės ir komentarai
Tarptautinis lygmuo	
1.1. JT dokumentai: 1.1.1. Konvencija dėl prieinamumo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teisėsaugos institucijas aplinkos apsaugos klausimais (Orhusas, 1998 m. birželio 25 d.) 1.1.2. Venecijos chartija 1.1.3. Tarptautinė istorinių miestų apsaugos chartija	„<...> Viso miesto gyventojų įtraukimas būtinas sėkmingai jo apsaugai. <...> Negalima pamiršti, kad istorinių miestų ir kvartalų apsauga pirmiausia priklauso nuo jų <...>“
Europos regiono lygmuo	
2.1. ES dokumentai: 2.1.1. Europos Komisijos direktyva 90/313/EES „Dėl visuomenės informavimo ir mokymo“ 2.1.2. Europos urbanistikos chartija. Council of Europe, 1993 [13] 2.1.3. Europos kraštovaizdžio konvencija (Florencija, 2000 m. spalio 20 d.). Lietuva 2002 m. spalio 3 d. priėmė įstatymą Nr. IX-1115 „Dėl Europos kraštovaizdžio konvencijos ratifikavimo“ (Žin. 2002, Nr. 104-4616) [6] 2.1.4. Europos rajonų/teritorijų planavimo chartija „Termolinos chartija“. ET Ministrų Taryba, 1983. Termolina [14]	„<...> Visuomenė ne visada turėjo pakankamai galimybių, esamoms institucijoms pateikti savo reikalavimus, remdamasi savo teise dalyvauti demokratiname miesto plėtros procese. Šis trūkumas rimtas tuo požiūriu, kad miestų funkcionavimo pobūdis paprastai apsprendžia demokratijos ir teisių gynimo efektyvumą <...>“ [13] „<...> nustatyti plačiosios visuomenės, vietos ir regionų valdžios institucijų bei kitų dalyvių dalyvavimo tvarką“ [6] Bet kokio lygio teritorijų planavimo politika turi būti grindžiama aktyviu piliečių dalyvavimu. Būtinai reikia, kad jie būtų išsamiai informuojami apie visas planavimo proceso stadijas ir nusimantų apie institucijų struktūras ir procedūras
2.2 Nacionaliniai dokumentai: 2.2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1014) 2.2.2. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos tvirtinimo“ 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187 [16]	„Teisė laisvai jungtis arba nesijungti į asociacijas yra laikoma viena iš svarbiausių žmogaus teisių, todėl ji įtvirtinta praktiškai kiekvienos demokratinės valstybės konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kuriai 1992 metų spalio mėnesį vieningai pritarė piliečių referendumas, kviečiama kurti „atvira, teisingą, pilietinę visuomenę“. Jos 35 straipsnis nustato esminę kiekvieno žmogaus teisę: „Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai“ [15, str. 35] „<...> Gyvenimo kokybės gerinimas ir socialinės partnerystės stiprinimas . Užimtumo didinimo, nedarbo mažinimo ir darbo vietų kokybės tobulinimo kryptys <...>“ [16]

2 lentelės tęsinys

2.2.3. BPD. 2003 m. sausio 29 d. LRV priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos 2004–2006 m. BPD“	Rengiant 2002–2004 m. Nacionalinį plėtros planą, kai partnerystė buvo labiau suprantama kaip Lietuvos valstybinių institucijų ir Europos Komisijos bendradarbiavimas (regioninių ir socialinių-ekonominių partnerių informavimas buvo minimalus) . Lietuvoje apskritai nėra gilių partnerystės tradicijų BPD projekto rengimo metu konsultavimosi procesas buvo praplėstas : į jį buvo įtrauktos ne tik ministerijos, bet ir savivaldybės bei socialiniai-ekonominiai partneriai [7]
2.2.4. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas	Visuomeninių organizacijų įstatymas priimtas 1995 m. vasario 2 dieną. 1996 m. priimti Asociacijų, Viešųjų įstaigų ir kt. įstatymai. Šios organizacijos ir jau minėtos visuomeninės organizacijos tapo Lietuvos ne pelno organizacijų sistemos pagrindu (ekonominis-socialinis veiksnys). Be šių pagrindinių ne pelno organizacijų, egzistuoja daugybė specifinių organizacijų, kurios veikia vienoje ar kitoje siauresnėje srityje, taigi ir architektūroje
2.2.5. Lietuvos Respublikos savivaldos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 55-1049)	„Vietos savivaldos principai: <...> - gyventojų dalyvavimas tvarkant viešuosius savivaldybės reikalus <...>; - viešumas <...>; - teritorijų planavimas, užtikrinant viešumą <...>“
2.2.6. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas (Žin., 2004, Nr. 21-617) 2.2.6.1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 18 d. nutarimas Nr. 1079 „Dėl teritorijų planavimo dokumentų projektų svarstymo su visuomene nuostatų patvirtinimo“	„ Visuomenė – vienas ar daugiau fizinių ar juridinių asmenų <...> grupės; Viešas svarstymas – teritorijų planavimo viešumą užtikrinanti procedūra <...>“ [17]
2.2.6.2. LR aplinkos ministro 2004 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. D-1263 „Dėl apskrities teritorijos bendrojo plano rengimo, savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo ir miestų, miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklių patvirtinimo“ [18]	
2.2.7. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (Žin., 2000, Nr. 66-1987); nauja įstatymo redakcija nuo 2002 m. gruodžio 24 d. (Žin., 2002, Nr. 123-5558)	Regioninės plėtros planavimo dokumentai rengiami vadovaujantis pagal Teritorijų planavimo įstatymą parengtais teritorijų planavimo dokumentais [19]
2.2.8. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160	„<...> Ši strategija gali būti sėkmingai įgyvendinta tik tada, kai jos idėjas supras ir palaikys visa visuomenė, tačiau valstybės institucijų vaidmuo čia ypač svarbus“ [19, str. 100] „<...> Darnaus vystymosi kryptingumo užtikrinimas, racionalus žinybinių, regioninių, institucinių ir grupinių interesų derinimas ir ribojimas bendrų visuomenės interesų labai įmanomas tik esant stipriam valstybinio, regioninio ir savivaldybių lygmens vadovavimui ir aiškiam tarpinstituciniam funkcijų pasidalijimui “ [20, str. 24.2]. Skatinti visuomenę aktyviau dalyvauti regionų ir savivaldybių valdyme, plėtoti informacinę infrastruktūrą, kurti žinių visuomenę [20, str. 271.6]

kaupimą istorinę patirtį apie politinių lūžių pasekmes ir didelėmis pastangomis taisydamas „centro“ politiką (6 pav.) daromas socialines klaidas, vis atkurdamas materialinio ir dvasinio gyvenimo pamatus, ant kurių formavosi ir urbanistinė samprata. Tiesioginė NfV įtaka urbanistiniams procesams pirmiausia atsiskleidžia reformų laikotarpiams:

I tūkstantmetyje Lietuvos teritorija buvo netolygiai apgyvendinta. II tūkstantmečio pradžioje rečiausiai apgyvendintos buvo Vidurio Lietuvos lygumos ir Užnemunės teritorija. Tankiausiai gyventa Žemaičiuose, skalvių ir kuršių genčių užimtoje vakarinėje Lietuvos teritorijoje, kuriose gamtinės sąlygos buvo tinkamiausios gynybai, susisiekimui, prekybai ir pan., ypač pajūryje [21]. **Taigi laisvų teritorijų buvimas sudarė prielaidas genčių te-**

ritorinei plėtrai, neformalių įtakos zonų formavimuisi. Kadangi IX–X a. dar nebuvo susiformavę teritoriniai-administraciniai vienetai, valdymo sistema bei valdymo centrai, visi ryšiai tarp genčių buvo neformalaus pobūdžio (prekyba, kovos dėl teritorijų). Apgyvendinimo tankumas iki pat valstybės susikūrimo XIII a. ne visur buvo vienodas. Nuolat gyvenamos teritorijos tesudarė nežymią Vidurio Lietuvos dalį. **Genčių apgyvendintas teritorijas skyrė neapgyvendinti plotai, o dar vėliau – neapgyvendinti ruožai tarp žemių, kuriose vėliau nusistovėjo NfV zonų ribos** (2 pav.).

Vyko didelių kaimų formavimasis. Policentrinę apgyvendinimo sistemą pakeitė centralizuota valstybė. Žemdirbių teritorinės bendruomenės jungėsi į naujus politinius

junginius – **genčių sąjungų žemes**. Formavosi pirmieji miestai – **pilystvirtovės**.

Teritorinė žemės valdymo struktūra po Valakų reformos

Valakų reforma XV a. viduryje pakeitė kaimo gyvenviečių sklaidą, atsirado galimybė nustatyti sklypų ribas, atlikti žemės apskaitą. Pasikeitė teritorinė žemės valdymo struktūra – atsirado naujas teritorinis junginys – palivarkas su jį aptarnaujančiais sodžiais (kaimais) [21], kurie įėjo į dvaro teritoriją. Valakų reforma – tai ir yra pirmieji bandymai organizuoti planingą teritorijų tvarkymą. Susikūrė urbanistinė teritorijos struktūra:

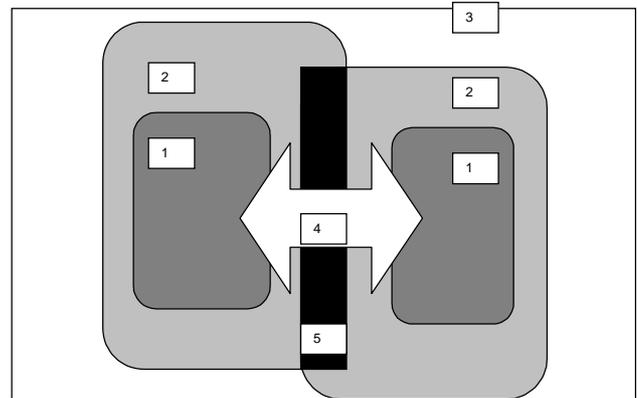
Dvarai, palivarkai, baudžiauninkų kaimai (sodžiai) – neformalaus dialogo subjektai: dvaruose atsiradus palivarkams, gretimi kaimai ne tik formaliai turėjo dirbti jų žemę – būta neformalių socialinių, ekonominių ir kitokių santykių su jais (3 pav.). Atsirado teritorijos su aiškiomis ribomis ir formaliai įteisintos, o tai sudarė galimybę racionaliau valdyti teritorijas. Šiuo laikotarpiu greta neformalių santykių atsirado formalizuoti, t. y. įstatymais reglamentuoti santykiai. Santykiai tarp palivarkų buvo tik neformalūs, o skirtingų palivarkų kaimai tarpusavyje palaikė silpnus neformalius ryšius.

Kuriantis naujiems miestams (amatų ir prekybos centrams), miesteliams, norint išvengti konkurencijos, o kartu ir neformalaus veikimo neigiamų padarinių tarp jų, buvo formaliai nustatytas (Lietuvos statuteose, taip pat Žygimanto Augusto valakų reformos įstatymu, išleistu 1557 m.) 3 mylių (22,4 km) atstumas tarp jų. XVIII a. šis atstumas buvo sumažintas iki 1–2 mylių (7,5–15 km), kuris, jų manymu, būtų kliūtis įgyti vienodą statusą šalia vie-

na kitos esančioms gyvenvietėms, turinčioms turgaus ar kitokią privilegiją.

1906 m. rusų Didžioji žemės reforma

Visame krašte pradėti naikinti sodžiai [22, p. 124]. Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo šis procesas tęsėsi. **Suardyta po Valakų reformos susidariusi urbanistinė Lietuvos teritorijos struktūra.**

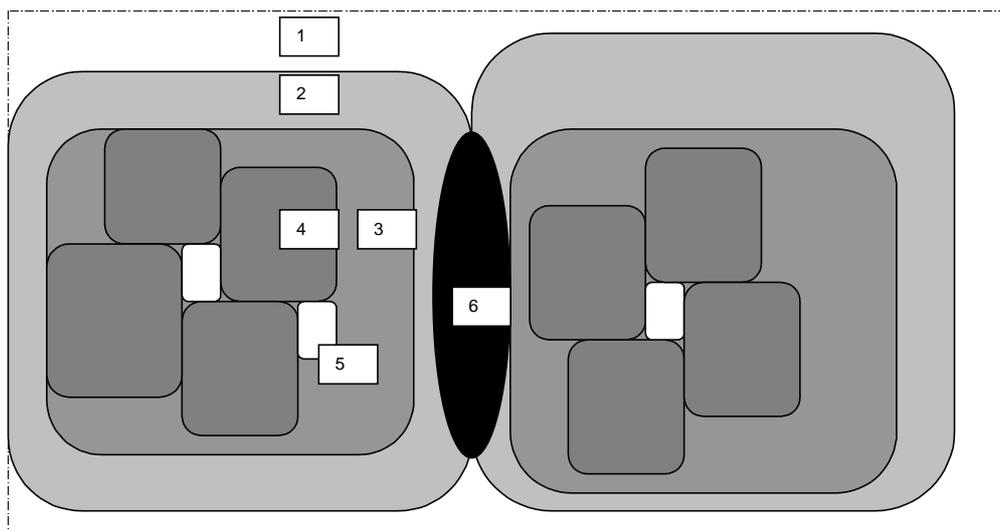


SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI:

- 1 – genčių teritorijos,
- 2 – įtakos zonos laisvose teritorijose,
- 3 – laisvos teritorijos, vėliau – genčių sąjungų žemės,
- 4 – neformalių ryšių tarp genčių zona,
- 5 – konfliktų dėl teritorijų ir įtakos zona (besiformuojančios NfRT)

2 pav. Teritorinė žemės valdymo struktūra iki XIII a.

Fig 2. Territorial structure of land and management until the 13th century



SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI:

- 1 – kunigaikštystė
- 2 – dvaras
- 3 – palivarkai
- 4 – baudžiauninkų kaimai
- 5 – viensėdžiai-užribiai
- 6 – neformalių ryšių tarp dvarų zonos – NfRT

3 pav. Teritorinė žemės valdymo struktūra po Valakų reformos

Fig 3. Territorial structure of land management after “Valakai” reform

1922 m. žemės reforma

Žemės fondo sukūrimas leido 1919–1937 m. jau į vienkiemius išskirstyti apie tris ketvirtadalius žemės (buvo 3 700 vienkiemių). 1939 m. dvarų dydžiai reglamentuoti iki 80 ha, vėliau, 1929 m. – iki 150 ha [22]. Po žemės reformos vyravo vienkieminė apgyvendinimo sistema.

Formavosi kaimo bendruomenės.

1940 m. rugpjūčio 1 d. žemės reforma

Sovietams okupavus Lietuvą, 1940 m. rugpjūčio 1 d. pasirodė viena pirmųjų sovietinio Liaudies Seimo deklaracijų, pagal kurią žemė tapo visos liaudies nuosavybe. Prasidėjo nacionalizacijos procesas, kolektyvizacija. Sovietizacijos padariniai Lietuvai – tai svarbūs akcentai bei pokyčiai urbanistinėje erdvėje. Miestuose iškilo milžiniški įmonių kompleksai, o kaimuose – fermos, žemės ūkio mašinų tvarkymo vietos. Melioracijos vajaus laikotarpiu buvo suardyta savita kaimo urbanistinė struktūra. Kaimas tapo industrinės žemės ūkio gamybos poligonas su didžiuliais perdurbimo kompleksais. **Prievarta buvo sukurta kolūkinė politizuota bendruomenė.**

Žemės reforma atkūrus Lietuvos valstybingumą

Po 1990 m. prasidėjo žemės ūkio reforma. Atkūrus nepriklausomybę, sukurta smulkiaslėpė žemėvalda. Dabartinis kaimo peizažas atspindi kintančią socialinę, ekonominę ir ideologinę situaciją, senų valdymo struktūrų griuvimą, atsinaujinimo procesus. Dalis nederlingų pievų ir ganyklų yra apleistos, apžėlė menkaverčiais krūmais ir medžiais. 2002 m. Lietuvoje buvo apytikriai 500 000 ha apleistų ir žemės ūkio gamybai nenaudojamų žemių [7]. Dėl mažo asmeninių ūkių konkurencingumo **jų skaičius kasmet sumažėja 10 %**. Žemės ūkio dalis BVP sumažėjo nuo 16,4 % iki 7 %. Nors vidutinis užregistruotų ūkių **skaičius artimas ES vidurkiui**, atsižvelgiant į visų anksčiau minėtų ūkių skaičių ir jų užimamą plotą, vidutinis ūkio dydis Lietuvoje 2001 m. buvo 4,5 ha (3 lentelė). Maži ūkiai yra nemaža problema, stabdanti žemės ūkio gamybos sektoriaus plėtrą. Ekonomiškai gyvybingi ūkiai turėtų specializuotis ir augti, o kartu didėtų jų konkurencingumas. Vertinant pasaulio urbanizacijos mastą bei tendencijas (6 pav.), tai sudarytų prielaidas priemiesčių plėtrai, urbanizuotų centrų didėjimui Lietuvoje.

Nurodytų grupių subjektams savo padėtį sustiprinti padėtų kooperatyvų kūrimas. Kol kas jų kūrimasis šalies žemės ūkio sektoriuje nėra spartus: **2000 m. pabaigoje žemės ūkio sektoriuje buvo apie 371 kooperatyvas**. Dauguma jų turi labai mažai narių (iki 10). Taigi pagrindiniai žemės ūkio plėtros stabdžiai – didelis smulkių nekonkurencingų ūkių skaičius.

Kaimo vietovėmis Lietuvoje laikomos visos teritorijos, nepriskiriamos miesto ar miesto tipo gyvenvie-

¹ Nustatant miesto ir kaimo vietovės vadovaujamosi Teritorinių-administracinių vienetų įstatymu (1994-07-14, Nr. I-558), būtent, įstatymo straipsniu, apibrėžiančiu gyvenamųjų vietovių Lietuvos Respublikos teritorijoje sąvoką.

3 lentelė. Duomenys apie Lietuvos ūkius 2001 m. pabaigoje²

Table 3. Data on Lithuanian farms at the end of 2001

Ūkiai	Ūkių skaičius	Naudojama žemė, tūkst. ha	Vidutinis ūkio dydis, ha
Ūkininkų	29 200	504,0	17,2
Žemės ūkio bendrovės	667	129,4	194
Individualūs	244 000	602,8	2,47
Iš viso	273 867	1236,2	4,5

4 lentelė. Lietuvos kaimo gyventojų skaičiaus pasiskirstymas

Table 4. Distribution of population in Lithuanian villages

Metai	Gyventojų skaičius			Gyventojų tankis	
	iš viso, tūkst.	kaime, tūkst.	kaime, %	Lietuvoje	kaimo vietovėse
1998	3549,3	1161,0	32,7	54,3	18,25
1999	3524,2	1157,1	32,8	54,0	18,19
2000	3499,5	1153,9	33,0	53,6	18,14
2001	3481,3	1151,1	33,1	53,3	18,10
2002 ³	3475,6	1149,4	33,1	53,2	18,07

čių kategorijoms¹. Kadangi kaimo vietovės sudaro **97,4 % viso šalies ploto, o kaimo gyventojai 33,1 % visų gyventojų** ir žinant kaimo gyventojų tankio mažėjimo (4 lentelė), jų senėjimo tendencijas, taip pat įvertinant pasaulio urbanizacinius procesus (4, 5 pav.) tikėtinas ūkių stambėjimo procesas. Jis nėra urbanizacinio proceso skatintojas, tačiau, mažėjant ūkių skaičiui, kaimo jaunuomenė orientuojasi į miestą. Dalis kaimo gyventojų, siekdami pigesnio pragyvenimo, tačiau didesnio nei kaime uždarbio, kelsis į priemiesčių teritorijas [9].

2002 m. pradžioje vidutinis gyventojų tankumas kaimo vietovėse buvo 18 gyventojų 1 kv. km⁴. Kaimo gyventojų tankumas paprastai didesnis rajonuose, kuriuose didesnis žemės ūkio potencialas, arba rajonuose prie didesnių miestų.

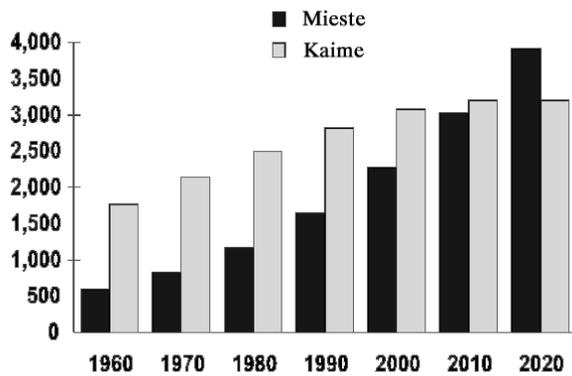
Gyventojų senėjimo problema aktuali visai Europai, tačiau ji didesnė kaimo vietovėse, o ne miestuose. 2003 m. vasario mėnesio duomenimis, 15–59 m. amžiaus gyventojų dalis kaime buvo mažesnė nei mieste (atitinkamai 56,2 % ir 64,4 %). Vyresnių nei 60 metų amžiaus gyventojų dalis kaime buvo daug didesnė (atitinkamai 23,9 % ir 18,1 %). **Kaimo gyventojų demografinė struktūra daro neigiamą įtaką tolesniam darniam kaimo vystymui.**

Daugeliui kaimo gyventojų stinga iniciatyvos ir pamos. Be to, jauni ūkininkai susiduria su sunkumais kur-

² Duomenų šaltiniai: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, LR žemės ūkio ministerija, Žemės ir nekilnojamojo turto registras (2002 m.).

³ Gyventojų skaičius 2002 m. pradžioje.

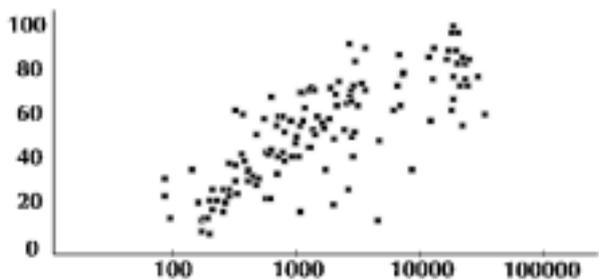
⁴ Duomenų šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2002 m.



4 pav. Gyventojų skaičiaus didėjimo prognozės besivystančiose valstybėse kaime ir mieste (remiantis Pasaulio banko duomenimis) [10]

Fig 4. Population growth in villages and towns of developing countries in 1960–2020 (by data of World Bank) [10]

Gyventojų miestuose, %



Bendrasis nacionalinis produktas urbanizuotam centrui, JAV doleriais

5 pav. Ekonomikos augimo sąsajos su urbanizacijos procesu (remiantis Pasaulio banko duomenimis) [10]

Fig 5 Connection of economic growth with urbanization (by data of World Bank) [10]

dami žemės ūkio valdas. Kaimo žmonėms stinga verslininkiškos iniciatyvos ir įgūdžių užsiimti alternatyvia veikla. 2000 m. pabaigoje Turizmo paslaugų registre buvo įregistruota 200 įmonių, 2003 m. – apie 500, teikiančių kaimo turizmo paslaugas. Dauguma jų yra išikūrusios Lietuvos pietrytinėje ir vakarinėje dalyje. Šie regionai turi labai didelį gamtos ir kultūrinio paveldo potencialą tolesnei turizmo veiklos plėtrai. Prie turizmo plėtros kaimo regionuose prisidės kaimo etnokultūrinio paveldo objektų rekonstrukcija ir restauravimas, tinkamas etnoarcheologinių objektų tvarkymas ir pritaikymas etnografinio turizmo infrastruktūrai.

6. Išvados

Neformalaus veikimo veiksnių (6 pav.) įtakos mastą urbanistiniai teritorijų raidai Lietuvoje lėmė šie veiksniai [23] ir priežastys:

Politinės-administracinės:

- Vakarų šalyse pagrindinis interesų reiškęjas yra

NVO [24]. Lietuvoje taip pat pastebima tendencija asocijuotis ir burtis į NVO;

- NVO (politinių partijų ir judėjimų) neformalus veikimas tampa veiksmingu partijai iškovojus valdžią;
- Politiniai valdžios sprendimai ir jų neformali įtaka urbanizacijos procesams reformuojant žemės ūkį yra lemiamas veiksnys kraštovaizdžio formavimuisi;
- Lietuvos teritorijoje išskirtini 6 žemės reformavimo etapai; reformos lėmė NfV įtakos mastus, nuo kurių priklausė urbanizacijos procesai, ekonomikos augimas.

Ekonominės:

- Skirtingais istoriniais laikotarpiais naujų miestų statybų vietų nustatymo formalus reguliavimas Lietuvos teritorijoje pastebimas po Valakų reformos. Formalus subjektų neformalios įtakos vienas kito atžvilgiu reguliavimas vyko nustatant atstumus tarp jų. Konkurencinius atstumus padiktavo pirmiausia ekonominiai kriterijai. Šiandienos terminologija kalbant, buvo įteisinta neformalių ryšių zona – priurbanistinės, apyribių teritorijos, apibrėžti priemiesčiai, kuriuose negalėjo kurtis panašaus lygmens urbanistiniai dariniai. Taip pat sukurtas nuotolio tarp urbanistinių darinių reguliavimo mechanizmas;
- Tiesioginės užsienio investicijos daro neformalią įtaką urbanizacijos intensyvumo mastams, formuodamos NfRT ekonominiu pagrindu (5 pav.).

Socialinės-demografinės:

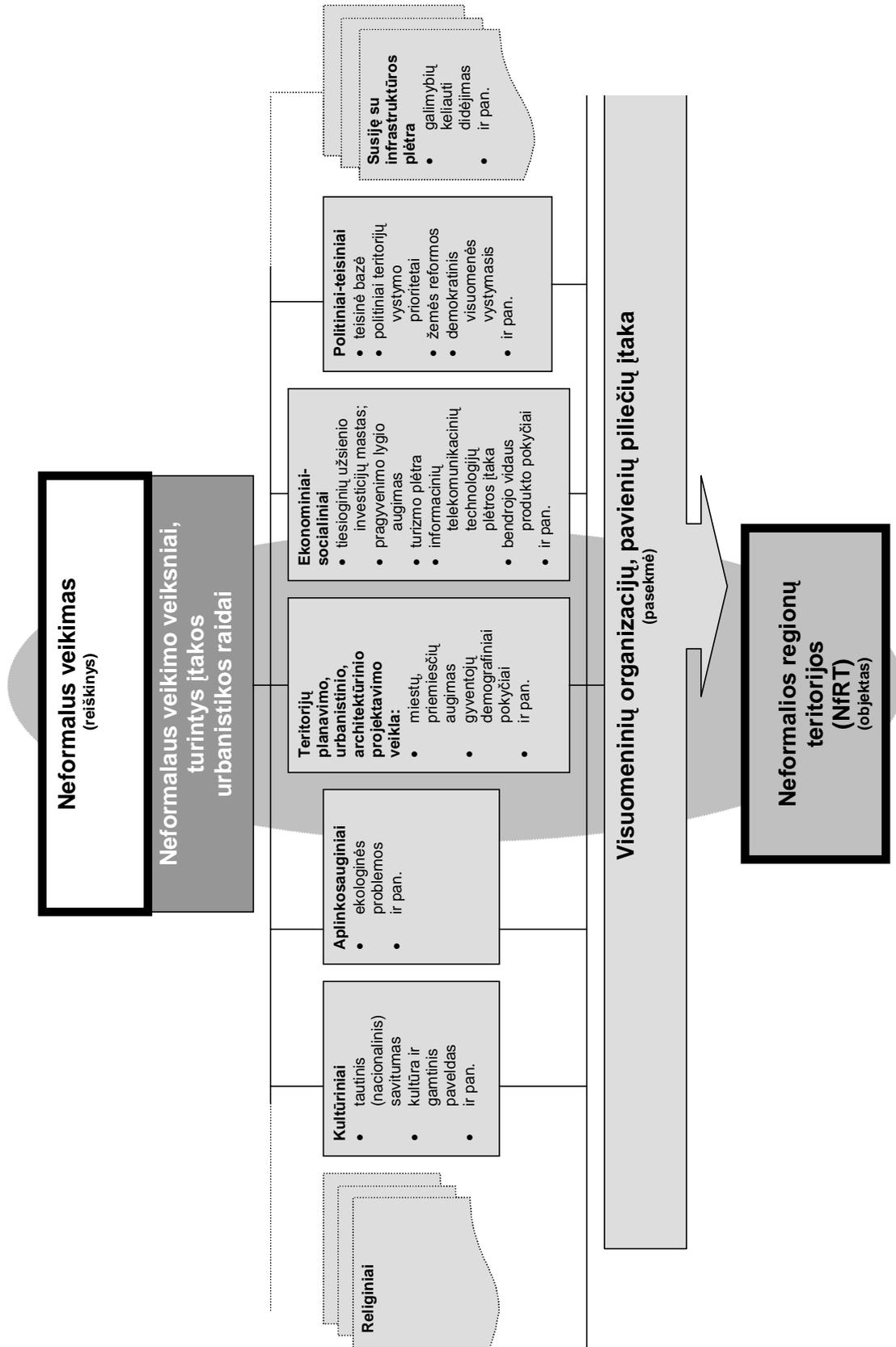
- Vertinant kaimo bendruomenių vystymosi tendencijas (2, 3, lentelės) kaimiškųjų teritorijų urbanizacijos procesų tendencijos nėra optimistinės, tačiau priurbanistinės teritorijos, priemiesčiai turi potencialių plėtros perspektyvų [25].

Geografinės sąlygos:

- Urbanistinio darinio konkurencingumui bei NfV įtakos mastui ypač svarbi yra urbanistinių darinių geografinė padėtis kitų darinių – jūrų kelių, tarptautinių transporto koridorių – atžvilgiu.

Literatūra

1. Vanagas J. Miesto teorija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003. 247 p.
2. Vanagas J. Geopolitinis aspektas. Iš: Konferencijos „Vilniaus ir Kauno dvimiestis: jo nauda Lietuvai“ medžiaga. Vilnius, 2004.
3. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas *Žin.*, Nr. 107-23910, 1995.
4. Šimašius R. Nevyriausybinų organizacijų aplinkos Lietuvoje apžvalga. Iš: Konferencijos „Lietuvos ir Baltarusijos bendradarbiavimas: kelias į pilietinę visuomenę“, įvykusios Vilniuje 2000 m. gruodžio 12 d., medžiaga. www.lrinka.lt/pranešim/nvo.phtml



6 pav. Neformalaus veikimo veiksniai, turintys įtakos urbanistikos raidai
Fig 6. Influence of non-formal activity factors on urban development

5. Vyšniūnas A. Aukštybinių pastatų išdėstymo reglamentavimo Vilniaus miesto centriniame rajone metodiniai principai. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVII, Nr. 4, Vilnius: Technika, 2003, p. 137–154.
6. Europos kraštovaizdžio konvencija. *Žin.* 2002, Nr. 104-4616.
7. Lietuvos Respublika. Bendrasis programavimo dokumentas 2004–2006 (projektas). Vilnius, 2003 m. vasario mėn. 198 p.
8. Jakaitis J. Vilniaus miesto bendrojo ir operatyviojo planavimo patirtis integruotai plėtojant miesto struktūrą ir gretimas teritorijas. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXV, Nr. 4. Vilnius: Technika, 2001, p. 190–195.
9. Daunora Z. J. Priemiesčio teritorijų planavimo sąlygos ir galimybės. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVII, Nr. 2, Vilnius: Technika, 2003, p. 43–50.
10. U.S. Agency for International Development. Making Cities Work: USAID's Urban Strategy. *An Initiative Launched by the Administrator and Prepared by the Urbanization Task Force*. February 2001. 18 p.
11. Vilniaus miesto savivaldybės švietimo objektų išdėstymo schema. Vilnius, 2004.
12. Vilniaus miesto savivaldybės sveikatos apsaugos objektų išdėstymo schema. Vilnius, 2004.
13. Vietinių ir regioninių Europos vadovybių nuolatinė konferencija. Europos urbanistikos chartija. Alytus: UAB „Albagrafija“, 1997. 112 p.
14. Europos rajonų/teritorijų planavimo chartija „Termolinos chartija“. ET Ministrų Taryba, 1983. Termolina.
15. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos tvirtinimo“, 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos tvirtinimo“.
17. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. *Žin.*, Nr. 21–617, 2004.
18. LR aplinkos ministro 2004 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. D-1263 „Dėl apskrities teritorijos bendrojo plano rengimo, savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo ir miestų miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklių patvirtinimo“. Vilnius, 1997.
19. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas *Žin.*, Nr. 66-1987, 2000 (nauja įstatymo redakcija nuo 2002 m. gruodžio 24 d.); *Žin.*, Nr. 123-5558, 2002.
20. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160.
21. Šešelgis K. Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai: Nuo seniausių laikų iki 1918 m. Vilnius, 1996. 252 p.
22. Dokumentinis mokslinis leidinys. Lietuva 1918–1938. Leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai pažymėti. Kaunas: Aušra, 1989. 368 p.
23. Jakaitis J. Neformalaus veikimo įtaka urbanistinei raidai. Iš: Tarptautinės jaunųjų mokslininkų konferencijos „Architektūra ir gyvenamosios aplinkos kokybė“. K. Šešelgio skaitymai 2004, medžiaga. Kaunas, 2004, p. 33–43.
24. Bardauskienė D. Visuomenės dalyvavimas savivaldybės teritorijų planavimo procese. Iš: Lietuvos savivaldybių vyriausiųjų architektų seminaro, įvykusio Vilniuje, 1997 m. lapkričio 7 d., medžiaga. Vilnius, 1997.

25. Daunora Z. J. Priemiesčio teritorijų planavimo sąlygos ir galimybės. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVII, Nr. 2. Vilnius: Technika, 2003, p. 43–50.

INFLUENCE OF NON-FORMAL ACTIVITY FACTORS ON URBAN DEVELOPMENT

J. Jakaitis

Summary

Defining the end of the 20th century as the beginning of the “IT century”, it is evident that the scope of non-formal activity has increased geographically and its effectiveness has changed in substance. Due to ITT national territorial borders and boundaries of social spaces are easier and easier diminishing in regions or inside countries. Therefore, in order to define and identify non-formal activity, methods and scientific considerations of the previous century cannot be applicable any more.

Development of non-formal activity, accompanied by increased influence of economic factors and cash flows, is invisible physically, but has a great influence on urbanization scope and life quality. Analysis of the main driving forces, through which non-formal activity influences the process of urbanization, most attention is paid to a non-formal origin of planning, tendencies and factors which influence this activity. Grounded and motivated knowledge of reasons means coordinated management of events, processes and conditions, which lead to a certain result, and creates conditions for scientific evaluations, optimal solutions, prognosis of long-term results.

Different reasons can stimulate various factors and forms of non-formal activity. Different historical periods (see annexes) reflect different reasons of non-formal activity's origin and its relations with the development of urbanization. For example, in the ancient world non-formal activity manifested through nomad migration and influenced formation of settlements and urban structure. Until the formation of Lithuania's statehood in the 13th century forms of non-formal activity were apt to reflect the influence of economic, political relations on insularity of forming cities where economic relations between citizens and landowners were well-established. Forms of non-formal activity, which developed during the period of creation of Lithuania's statehood, were reflected in rural areas and religious expansion. Such processes influenced creation of urban rituals and industrial centers. At the end of the 19th century forms of non-formal activity were oriented and reflected the priority of colonial policy, so cities-harbors gained more and more power. Development of other transport means and infrastructure indicated increase of urbanized territories, in such a way forming the present network of European transport corridors. Forms of non-formal activity in the 20th century are apt already to reflect the harmonization of military power with the development of political diplomatic culture. Revolution of communications, information and transport development at the end of the 20th century created not only better conditions, but stimulated non-formal activity in many social spheres, strengthened international relations, changed the scope of non-formal activity in the legal sphere. Therefore, in the 20th century forms of non-formal activity in the context of economic, technical, social, demographical and other global processes are connected with the activity of republic and civic society, urban development.

Recognition of non-formal activity does not eliminate the existence of other forms and factors, but in this paper activity, which influences urban development, is the most important.